

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗРОСТАННЯ КІЛЬКОСТІ НЕПРАЦЮЮЧИХ (ПРОБЛЕМНИХ) АКТИВІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

МАНЖУЛА Андрій Анатолійович - професор кафедри права та правоохоронної діяльності, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, доктор юридичних наук, професор,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4662-937>

ПОДОРОЖНІЙ Артем Юрійович - доцент кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки ННІ №5 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6649-8978>

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.53>

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та правозастосовної практики, виявлено чинники, які впливають на збільшення кількості непрацюючих (проблемних) активів у банківській системі. Акцентовано увагу на тому, що вчені невиправдано по за своєю увагою залишають податкову політику. Наголошено, що податкова політика здійснює хоча опосередкований, але при цьому суттєвий вплив на зростання кількості та суми непрацюючих (проблемних) активів у банківській сфері.

Ключові слова: проблемні активи, непрацюючі активи, банківська сфера, податкова політика, податкова система.

Постановка проблеми

Сьогодні банківська сфера України переживає надскладні часи, які обумовлені низкою негативних чинників: повномасштабна військова агресія з боку російської федерації, економічна нестабільність (як внутрішні, так і світова), а також соціальною кризою, через внутрішню міграцією населення та відтік працездатних громадян за кордон. Окрім того, вказані процеси посилюються нестабільною, непослідовною, а також подекуди нелогічною податковою політикою держави. Зауважимо, що не прогнозованість податкової політики ускладнює планування бізнес-активності, зменшує інвестиційну привабливість і стимулює виведення капіталу з легального обігу, що негативно відображається на якості банківських активів. У таких умовах збільшуєть-

ся частка прострочених кредитів і загальний обсяг непрацюючих активів, що підриває стабільність банківської системи та ускладнює кредитну підтримку економіки.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, впливу державної політики на функціонування банківського сектору, у своїх наукових працях розглядали: О.І. Барановський, І.А. Безклубий, О.В. Дзюблюк, Ж.М. Довгань, О.А. Костюченко, В.І. Мельник, А.В. Марущак, О.О. Рачевська та багато інших. Втім, незважаючи та значний теоретичний у науковій літературі фактично неопрацьованою є проблема дослідження впливу податкової політики на зростання кількості непрацюючих (проблемних) активів у банківській сфері.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб оцінити вплив податкової політики на зростання кількості непрацюючих активів у банківській сфері. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати сутність поняття непрацюючих (проблемних) активів у банківській сфері; розкрити зміст податкової політики та оцінити її вплив на банківську сферу загалом, а також формування непрацюючих активів у ній, зокрема.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті визначається тим, що в ній вперше надано комплексну оцін-

ку впливу податкової політики на зростання кількості непрацюючих (проблемних) активів у банківській сфері.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначаємо, що у воєнний період попит на кредити з боку населення та бізнесу помітно зменшився, як і готовність банків йти на ризик при наданні нових позик. Зростання спостерігається лише в сегменті гривневого корпоративного кредитування, що в основному підтримується державними програмами стимулювання. Водночас нестабільний фінансовий стан підприємств і домогосподарств ускладнюватиме активізацію кредитування навіть після завершення війни. У зв'язку з цим збереження урядових механізмів компенсації відсоткових ставок і гарантування позик є критично важливим. Сегмент незабезпеченого споживчого кредитування має шанси на швидше відновлення, хоча його динаміка буде значно нижчою, ніж до війни. Іпотечне кредитування на певний час залишиться замороженим, а його перезапуск вимагатиме додаткової державної підтримки. Через істотне зростання відрахувань до резервів банківський сектор вперше за п'ять років зазнав збитків. У подальшому втрати від кредитного ризику лише зростатимуть: за прогнозами Національного банку України, банки можуть втратити щонайменше п'яту частину кредитного портфеля. Ці збитки покриватимуться за рахунок капіталу, який, однак, перебуває на достатньому рівні завдяки його накопиченню до початку повномасштабної війни. Крім того, великі банки, зберігаючи операційну ефективність, зможуть відновити капітал після війни шляхом генерування прибутку [1].

Зазначене вище, як видається, є суттєвим недоліком, адже безспірним є той факт, що кредитування є невід'ємною складовою забезпечення ефективного функціонування фінансової системи держави, адже воно має важливе значення: *по-перше*, для кожного окремого громадянина, оскільки дає можливість задовольнити їх потреби, наприклад у житлі, транспорті, побутовій техніці, тощо, тут і зараз, не спираючись виключно на власні заощадження. Окрім того, кредитування надає своєрідну фінансову гнучкість, та можливість уникати дефіциту коштів у певні, критичні мо-

менти; *по-друге*, для суб'єктів підприємницької діяльності, сприяючи формування обігових коштів, а також надаючи можливість інвестувати у розширення виробництва, або його модернізацію. Тож, завдяки кредитам бізнес може швидше реагувати на зміни ринку, впроваджувати нові продукти та послуги; *по-третє*, для держави в цілому, оскільки банківські кредити підтримують інвестиції в інфраструктуру, промисловість, енергетику та інші стратегічні галузі, що сприяє зростанню ВВП. Окрім того, через розміщення державних цінних паперів банки можуть кредитувати державу, покриваючи тимчасові дефіцити бюджету.

Проблема активізації банківського кредитування реального сектору економіки особливою гостротою постала вже упродовж останнього десятиліття, від моменту розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2014-2015 рр. і до сучасного періоду часу, коли внаслідок широкомасштабної воєнної агресії запас внутрішніх ресурсів підприємств для відновлення виробничої активності наблизився до мінімальних значень. Для суб'єктів господарювання, чий власні оборотні кошти і амортизація були фактично анульовані у результаті банківської кризи, девальвації національної грошової одиниці, а врешті і форс-мажору, спричиненого воєнними діями, неможливість функціонування без кредитних вкладень, як джерела капіталу, з особливою гостротою саме тепер обумовлює проблему ефективної організації кредитних відносин і доступності банківського кредиту для реального сектору національного господарства [2]. Війна ж внесла свої корективи у дане питання. Так, на 1 січня 2023 року частка непрацюючих кредитів (NPL) у банківському секторі зросла до 38%. Обсяг непрацюючих кредитів за березень – грудень 2022 року збільшився на 127 млрд грн до 432 млрд грн. Близько 75% NPL сектору сконцентровано в державних банках, зокрема понад 40% припадає на Приватбанк. Наслідки війни – руйнування активів та заставного майна, падіння доходів та погіршення платоспроможності позичальників знижують їх спроможність обслуговувати кредити, знижують якість кредитних портфелів банків та зумовлюють збільшення відрахувань у резерви. Банки вже визнали значні кредитні втрати – від початку повномасштабної війни

обсяги відрахування в резерви під кредити перевищили 100 млрд грн і становлять понад 12% кредитного портфеля, що банки мали наприкінці лютого 2022 року [3]. Частка непрацюючих кредитів у банках за 2024 рік скоротилася до 30%, у приватних українських банках – до 12,6%. Проблема непрацюючих кредитів NPL, як цілком слушно зазначає Є.Р. Слюсаренко, є серйозним викликом для банківської системи України, оскільки вона може значно підірвати фінансову стабільність банків та економіки в цілому. Для ефективного розв'язання цієї проблеми банки можуть використовувати кілька стратегій. По-перше, необхідно покращувати процеси управління ризиками та кредитного аналізу, щоб запобігати видачі ризикованих кредитів. По-друге, реструктуризація боргів може допомогти відновити платоспроможність позичальників, дозволяючи їм знизити платежі або подовжити терміни виплат. По-третє, продаж непрацюючих кредитів спеціалізованим компаніям або інвесторам може зменшити ризики та вивільнити капітал. Нарешті, важливу роль відіграють регуляторні органи, які можуть впроваджувати політики, що стимулюють очищення балансів банків від NPL, та надавати підтримку через програми рекапіталізації або державні гарантії [4].

Таким чином, непрацюючі (проблемні) активи у банківській сфері — це фінансові активи, зокрема кредити, щодо яких позичальники (фізичні та/або юридичні особи) не виконують свої зобов'язання у встановлені строки, або є висока ймовірність їх невиконання, що знижує реальну вартість таких активів і ускладнює їхнє повернення чи продаж. Високий рівень непрацюючих активів призводить до зниження ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності банків, обмеження можливостей кредитування суб'єктів, які цього реально потребують, а також підвищення витрат на формування резервів, зниження довіри до банківської системи та ризик виникнення системних криз.

Зауважимо, що традиційно в юридичній літературі серед чинників, які обумовлюють виникнення проблемних (непрацюючих) активів у банківській сфері називають наступні: повномасштабна війна, економічна нестабільність, соціальна та економічна кризи, як ре-

зультати зниження платоспроможності позичальників, недосконалість правового захисту кредиторів, тощо. Разом із тим, не враховується такий важливий чинник, як непослідовна та нестабільна податкова політика.

Взагалі, пише Л.Л. Прокопенко, державна політика - це сукупність цілей і завдань держави, які реалізуються нею за допомогою різних інструментів. При цьому, автор підкреслює, що процес формування політики держави є постійним, безперервним процесом: кожна держава на кожному етапі переглядає, доповнює, уточнює стратегію і тактику свого розвитку [5, с.53]. Ще один автор, - І. Петренко, вказує, що державна політика – це діяльність органів державної влади з управління та керівництва суспільством на основі єдиних цілей, принципів і методів, яка передбачає розробку, законодавче закріплення та впровадження державних цільових програм у різних сферах суспільного життя, з метою розв'язання нагальних проблем чи задоволення потреб суспільства. Важливе місце у державній політиці відведено структуруванню інтересів різних груп населення та пошуку компромісу між ними, адже остаточне рішення має максимально наблизити суспільний добробут [6]. Е. Янг та Л. Куїнін характерними ознаками досліджуваного поняття називають: 1) державна політика – це дії, які реалізує владний орган, що має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити; 2) державна політика – це реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми, тобто така політика намагається реагувати на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади; 3) державна політика зорієнтована на досягнення мети, тобто намагається досягти кількох визначених цілей у спробі вирішити або розглянути певні проблеми чи потреби в конкретному суспільстві; 4) державна політика – це курс дій, тобто не одне певне рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія; 5) державна політика – це рішення щось робити або рішення нічого не робити, що означає: визначена політика може привести до дій у спробі вирішити проблему або ж базуватися на переконанні, що проблема буде вирішена в межах поточної політики,

тобто не привести до жодних дій; 6) державна політика здійснюється одним або групою акторів, тобто політику може реалізувати один представник влади чи владний орган або багато гравців; 7) державна політика передбачає обґрунтування дій, тобто, як правило, містить пояснення логіки, на якій вона ґрунтується; 8) державна політика – це вже ухвалене рішення, а не намір чи обіцянка [7].

Важливим відгалуженням державної політики є політика податкова. Зокрема, В.П. Печуляк доводять, що державна податкова політика – це напрям державної фінансової політики, що виражається у постійній, організованій, системній і цілеспрямованій діяльності/бездіяльності компетентних державних органів щодо засобів, методів і форм організації системи мобілізації податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів та інших цільових фондів, а також їх правову регламентацію з метою забезпечення збалансованості державного бюджету та стимулювання економічного розвитку країни [8]. Н.В. Архирейська, І.М. Панасейко та М.С. Панасейко вказують податкова політика - це комплекс економіко-правових та організаційних заходів у секторі оподаткування, котрі органи державної влади використовують з метою визначення умов оподаткування, які орієнтовані на створення відповідних умов для надходжень податків та зборів до централізованих фондів грошових ресурсів держави, а також досягнення економічного розвитку [9]. Тож, податкова політика - це поєднання об'єктивної економічної категорії податків, реального стану системи економічних відносин у державі та суб'єктивності податкової діяльності як сукупності конкретних дій, рішень різних органів, гілок і рівнів державної влади [10].

Таким чином, податкова політика охоплює сукупність державних заходів, спрямованих на формування, регулювання та оптимізацію податкових відносин з метою забезпечення надходжень до бюджету, стимулювання економічного розвитку, перерозподілу доходів, підтримки пріоритетних галузей і досягнення соціальної справедливості. Вона включає визначення видів податків і зборів, ставок оподаткування, механізмів їх справляння, податкових пільг, а також контроль за дотриманням податкового законодавства. Тож, податкова

політика прямо впливає на всі сфери суспільного життя, в тому числі й на банківську сферу. Як слушно відмічають В.П. Горин, П.В. Була та В.С. Черноус, в сучасний період, податкова політика України розвивається у фарватері відносин з міжнародними кредиторами та спрямована на збільшення обсягів мобілізації бюджетних ресурсів. Ініціативи щодо реформування системи оподаткування в контексті посилення фіскального навантаження на споживання та фонд оплати праці отримують неоднозначну оцінку в бізнесу та експертному середовищі, оскільки здатні підірвати стимули для економічного відновлення та знизити конкурентоспроможність країни [11].

Висновки

Підбиваючи підсумок представленої наукового дослідження слід відзначити, що податкова політика здійснює хоча опосередкований, але при цьому суттєвий вплив на зростання кількості та суми непрацюючих (проблемних) активів у банківській сфері. Надмірне податкове навантаження на бізнес і населення знижує їхню платоспроможність, що призводить до труднощів із виконанням кредитних зобов'язань перед банками. Часті зміни податкового законодавства, нестабільність фіскального середовища та складність адміністрування податків створюють ризики для фінансового планування підприємств, підвищують ймовірність порушення ними платіжної дисципліни. Крім того, відсутність ефективних податкових стимулів для реструктуризації боргів або списання проблемної заборгованості ускладнює процес очищення банківських балансів. Усе це сприяє накопиченню непрацюючих активів, послаблює фінансову стійкість банків і знижує їхню кредитну активність.

Література

1. Фінансова система успішно протистоїть викликам війни – Звіт про фінансову стабільність. Офіційний веб-сайт Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-sistema-uspishno-protistoyit-viklikam-viyni---zvit-pro-finansovu-stabilnist>
2. Дзюблук О. Проблеми активізації банківського кредитування реального сектору економіки в умовах воєнного стану / О. Дзю-

блук // Вісник економіки. 2023. Вип. 3. С. 8-25.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2023_3_3

3. Частка непрацюючих кредитів (NPL) в Україні становила 38% на початок 2023 року. Офіційний веб-сайт Національного банку України / URL: [https://bank.gov.ua/ua/stability/prl#:~:text=Непрацюючими%20\(попереднє%20визначення%20-%20негативно%20класифікованими,%27яти%20категорій%20якості\).](https://bank.gov.ua/ua/stability/prl#:~:text=Непрацюючими%20(попереднє%20визначення%20-%20негативно%20класифікованими,%27яти%20категорій%20якості).)

4. Слюсаренко Є.Р. Управління проблемними активами банків у контексті надзвичайних викликів та загроз в Україні. Інвестиції: практика та досвід. Вип. № 14 липень 2024 р. URL: <chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbpaeojofohoefgichjai/index.html>

5. Прокопенко Л.Л. Державне управління освітою в Україні: становлення та розвиток (IX початок XX ст.): дис... д-ра. юрид. наук : Дніпро: Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. 2010. 442 с.

6. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм // Віче. № 10. URL: www.viche.info/journal/2566

7. Янг Е., Куїнн Л. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики : практ. посіб. для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / пер. з англ. С. Соколик ; наук. ред. пер. О. Кілієвич. Київ : К.І.С., 2003. с. 5–6

8. Печуляк В.П. Здійснення державної податкової політики в Україні (організаційно-правові аспекти) [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Печуляк Віталій Петрович ; Київський національний торговельно-економічний ун-т. К., 2005. 201 с.

9. Архирейська Н. В., Панасейко І. М., Панасейко М. С. Особливості податкової політики України в сучасних умовах та шляхи її удосконалення. Науковий погляд: економіка та управління. 2022. № 3 (79). С. 164-172

10. Алексєєв І. В., Галушко О. С., Федосов В. М. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій: навчальний посібник. Харків. 2010. 492 с.

11. Горин В.П., Була П.В., Черноус В.С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 18. С. 23-31.

АНОТАЦІЯ

Встановлено, що непрацюючі (проблемні) активи у банківській сфері — це фінансові активи, зокрема кредити, щодо яких позичальники (фізичні та/або юридичні особи) не виконують свої зобов'язання у встановлені строки, або є висока ймовірність їх невиконання, що знижує реальну вартість таких активів і ускладнює їхнє повернення чи продаж. Високий рівень непрацюючих активів призводить до зниження ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності банків, обмеження можливостей кредитування суб'єктів, які цього реально потребують, а також підвищення витрат на формування резервів, зниження довіри до банківської системи та ризик виникнення системних криз.

Наголошено, податкова політика охоплює сукупність державних заходів, спрямованих на формування, регулювання та оптимізацію податкових відносин з метою забезпечення надходжень до бюджету, стимулювання економічного розвитку, перерозподілу доходів, підтримки пріоритетних галузей і досягнення соціальної справедливості. Вона включає визначення видів податків і зборів, ставок оподаткування, механізмів їх справляння, податкових пільг, а також контроль за дотриманням податкового законодавства. Тож, податкова політика прямо впливає на всі сфери суспільного життя, в тому числі й банківську сферу.

Узагальнено, що податкова політика здійснює хоча опосередкований, але при цьому суттєвий вплив на зростання кількості та суми непрацюючих (проблемних) активів у банківській сфері. Надмірне податкове навантаження на бізнес і населення знижує їхню платоспроможність, що призводить до труднощів із виконанням кредитних зобов'язань перед банками. Часті зміни податкового законодавства, нестабільність фіскального середовища та складність адміністрування податків створюють ризики для фінансового планування підприємств, підвищують ймовірність порушення ними платіжної дисципліни.

Ключові слова: проблемні активи, непрацюючі активи, банківська сфера, податкова політика, податкова система.

SUMMARY

It has been established that non-performing (problem) assets in the banking sector are financial assets, in particular loans, for which borrowers (individuals and/or legal entities) do not fulfill their obligations within the established deadlines, or there is a high probability of their non-fulfillment, which reduces the real value of such assets and complicates their return or sale. A high level of non-performing assets leads to a decrease in the liquidity, profitability and competitiveness of banks, restrictions on lending opportunities to entities that really need it, as well as an increase in the costs of forming reserves, a decrease in confidence in the banking system and the risk of systemic crises.

It is emphasized that tax policy encompasses a set of state measures aimed at the formation, regulation and optimization of tax relations in order to ensure budget revenues, stimulate economic development, redistribute income,

support priority industries and achieve social justice. It includes the definition of types of taxes and fees, tax rates, mechanisms for their collection, tax benefits, as well as control over compliance with tax legislation. Therefore, tax policy directly affects all spheres of public life, including the banking sector.

It is generalized that tax policy has an indirect, but significant impact on the growth of the number and amount of non-performing (problem) assets in the banking sector. Excessive tax burden on business and the population reduces their solvency, which leads to difficulties in fulfilling credit obligations to banks. Frequent changes in tax legislation, instability of the fiscal environment and complexity of tax administration create risks for financial planning of enterprises, increase the likelihood of their violation of payment discipline.

Keywords: problem assets, non-performing assets, banking sector, tax policy, tax system.